

Bevara bredden i svensk arbetslivsforskning

Lena Abrahamsson

Det finns positiva tecken på att något ska hända med arbetslivsforskningens villkor. Mer bekymmersamt är att facket och arbetsgivarna vill återskapa ett nationellt centrum för arbetslivsforskning i Stockholm. Vi bör inte fortsätta att reproducera bilden av att svensk arbetslivsforskning försvann när Arbetslivsinstitutet lades ned. Det finns många starka forskargrupper på universiteten ute i landet. Nu är det viktigt att vi ser till att de positiva signalerna blir verklighet på ett klokt sätt så att bredden i arbetslivsforskningen säkras.

Jag var med vid Arbetsmarknadsdepartementets kunskapsseminarium den 3 mars på AFA Försäkring som behandlade allvarliga olycksfall och grå arbetskraft. Det kommer att arrangeras två liknande seminarier senare under våren (om hållbart arbetsliv och om psykosocial arbetsmiljö). Jag uppskattar verkligen att seminarierna arrangeras, det är viktiga frågor. Vid seminariet lyftes arbetslivsforskningen fram som ett viktigt område för satsningar, vilket givetvis är mycket positivt. Det var också tydligt att fackförbunden samlas i denna fråga och att det verkar som om det finns en samsyn med arbetsgivarna. Det pågår många positiva aktiviteter just nu för att stärka arbetslivsforskningen. Förutom regeringen så är det många riksdagsledamöter som uttalar sig positivt i frågan och debattörer och ledarskribenter driver på. Det finns även flera forskardrivna initiativ, exempelvis Forum för arbetslivsforskning i Sverige (Falf), och en nationell plattform för påverkan av Horizon 2020 (med finansiering från Vinnova).

Anledningen till varför jag skriver detta är att jag är bekymrad över att både facket och arbetsgivarna uttalar sig så kategoriskt att det behövs ett nytt nationellt centrum för arbetslivsforskning (eller kunskapscentrum) i Stockholm. Jag ser ett flertal risker och problem med detta. Detta utvecklar jag nedan och hoppas

FÖRFATTARE

Lena Abrahamsson, professor i genus & teknik, Avdelningen för arbetsvetenskap, Luleå tekniska universitet
lena.abrahamsson@ltu.se

att bidra till Arbetsmarknadsdepartementets arbete med att ta fram en nationell strategi för arbetsmiljö- och arbetslivspolitikerna.

Jag vill börja med att påminna om att vi i Sverige inte lever i ett svart hål eller ett kunskapsvakuum när det gäller arbetsmiljö och arbetsliv. Det saknas sannernligen inte forskningsrapporter, kunskapsöversikter och sammanställningar av kunskapsläget. Det som saknas är viljan att ta tag i dem. Vi bör inte fortsätta att reproducera bilden av att svensk arbetslivsforskning är svag eller spretig eller att den försvann när Arbetslivsinstitutet (ALI) lades ned. ALI hade visserligen många viktiga funktioner, till exempel Arbetslivsbiblioteket, stora resurser för tidskrifter, böcker och annan informationsspridning samt utredningar, och flera viktiga stora projekt genomfördes, men ALI:s roll som forskningsmiljö är troligen övervärderad. Här var de bara en forskningsmiljö bland andra. Det fanns många starka forskargrupper på universiteten ute i landet – helt oberoende av ALI. Många finns kvar idag, tillsammans med nya. Problemen idag är snarare att det finns för lite forskningsresurser, att positionen för arbetsvetenskap och arbetslivsforskning har försvagats och att kunskapen inte används.

I diskussionen om nationellt centrum/sekretariat för arbetslivsforskning är det viktigt att skilja på 1) finansiering av forskning, 2) forskning, 3) insamling och spridning av kunskap och 4) åtgärder ute på arbetsplatserna. Det är fyra olika saker som kräver olika lösningar, även om de givetvis hänger ihop och är beroende av varandra.

ARBETSMILJÖVERKET SOM ”KUNSKAPSCENTRUM”?

Vid seminariet sades flera gånger att Arbetsmiljöverkets resurser behöver förstärkas. Det håller jag med om. Jag sitter med i Arbetsmiljöverkets insynsråd och tycker att de i sina grunduppdrag (inspektioner, utredningar, regler, direktiv, EU-samverkan med mera) gör ett bra jobb utifrån de direktiv och resurser de har, så här finns en bra utgångspunkt för att till exempel säkerställa förbättrande åtgärder på arbetsplatser.

Arbetsmiljöverket har diskuterats som möjlig värd för ett kunskapscentrum eller sekretariat för arbetslivsforskning. De har ju redan haft en liten ”kunskapsfunktion” något år. De jobbar idag bra med att samla kunskap, till exempel i kunskapsöversikter (vilket även Forte, AFA Försäkring med flera gör). En enkel lösning på ett ”kunskapscentrum” vore att Arbetsmiljöverket får fortsätta arbetet med att samla och sprida (och använda) kunskap och forskningsresultat. Det är dock viktigt att uppdraget formuleras just så – att samla och sprida forskningsresultat, alltså inte att bedriva forskning.

En invändning mot detta förslag kan möjligtvis vara att det kanske inte är lyckat att blanda ihop Arbetsmiljöverkets övervakande uppdrag (inspektioner och sanktioner) med uppdraget att samla och sprida forskningsresultat och uppdraget att driva och koordinera användningen. En annan invändning är att åtgärder,

aktioner, lösningar och så vidare bör göras i samarbete med parterna på arbetsmarknaden för att få genomslag. Det är viktiga problem som måste lösas, men sammantaget tror jag att fördelarna överväger nackdelarna.

GE FORTE SAMORDNINGSANSVAR FÖR FINANSIERINGEN AV ARBETSLIVSFORSKNINGEN

När det gäller arbetslivsforskning som forskningsverksamhet tycker jag att finansieringen av arbetslivsforskningen är den centrala frågan. Här har Forte skött sitt uppdrag med godkänt, trots en begränsad budget. AFA Försäkring är den stora finansiären, men har mest fokus på arbete och hälsa. Trots Vinnovas stora budget har de under de senaste åren finansierat en allt mindre del av arbetslivsforskningen. Deras krav på medfinansiering är ett otyg. Visserligen kan det vara mycket lämpligt i vissa projekt, men i andra blir det hämmande för kritisk forskning och nytänkande inom arbetslivsområdet.

När det gäller Forte behöver arbetslivsforskningen och arbetsmiljöforskningen få större utrymme och mer resurser. Det behövs öronmärkta statliga forskningsmedel till arbetslivsforskningen där hela den vetenskapliga bredden utnyttjas. Jag sitter med i Fortes styrelse och är bekymrad över den senaste tidens utveckling. Det är oroande att arbetslivsforskningen och framför allt den samhällsvetenskapliga delen har fått en allt mindre roll hos Forte. Forskning om hälsa, vård och medicin ur ett individperspektiv har i stället vuxit och är nu en större del av Fortes verksamhet. Karolinska institutets dominans är stor i Fortes ledning och med den följer också en viss syn (och en smal syn) på vilken forskning som är "riktig" (ofta är det medicinsk forskning eller statistiska kartläggningar). Detta behöver brytas upp, vi behöver frikoppla arbetsmiljöfrågorna från hälsa/medicin. Organisations-, arbetsmarknads- och samhällsperspektiv bör få större utrymme och säkras. Även tillämpad forskning behöver få plats på Forte.

En lösning är att ge Forte ett uttalat och särskilt ansvar för att samordna och bevaka den breda arbetslivsforskningens finansiering och behov. Här har Forte tagit några första steg i den riktningen. Dessutom måste Arbetsmarknadsdepartementet och Näringsdepartementet börja samverka med Forte och kanske ta ett medansvar för Forte. Kanske ska Fortes styrelse även kompletteras med arbetsmarknadens parter? Ett alternativ vore att återskapa arbetsmiljöfonden med ett starkt partsansvar. Det är viktigt att klara uppdrag (och medföljande resurser) ges till Forte (och Vinnova med flera) för att garantera en ökad resurstilldelning till en bred arbetsmiljö- och arbetslivsforskning. Det behövs även en förenkling av finansieringen av arbetslivsforskning hos alla finansiärerna som också öppnar upp för flera olika typer av forskning.

VI BEHÖVER INTE NÅGOT NYTT CENTRUM FÖR ARBETSLIVSFORSKNING

Jag förstår att det är frestande att argumentera för att staten ska starta ett nytt centrum för arbetslivsforskning (eller ett så kallat kunskapscentrum). Det vore något bekant, men det som var rätt då är inte självklart rätt nu. Det vore också en enkel politisk åtgärd som kanske inte blir alltför dyr om man gör det till ett litet kansli i Stockholm (till exempel en grupp forskare som får jobb där). Jag förstår också önskan om ett kunskapscentrum som skulle kunna ge enkla svar på komplexa och svåra frågor och en enhetlig bild, det vill säga att få veta vad som gäller, att få reda på sanningen, men tyvärr fungerar ingen forskning på det sättet. Ett sådant kunskapscentrum skulle inte heller kunna ge en enhetlig bild av svensk arbetsmiljöforskning. Det är ingen lätt sak att överblicka fältet och alla olika frågeställningar eller att överblicka alla branscher, alla olika typer arbetsmiljöer. En viss typ av forskning kan omöjligen täcka in hela behovet som finns i det svenska arbetslivet. Det går därför inte att centralisera forskningen till ett centrum för arbetslivsforskning.

Jag vill påminna om att även om vi startar ett sådant centrum för arbetslivsforskning så blir det bara en grupp forskare, det vill säga det blir bara en liten spelare bland andra spelare på arbetslivsforskningsfältet. Ett sådant kunskapscentrum (ett kansli i Stockholm) skulle inte på något vis kunna representera all arbetslivsforskning i Sverige. De skulle inte kunna ha en position över andra forskargrupper. Bara på mitt universitet, Luleå tekniska universitet, finns ett femtiotal forskare som jobbar med arbetslivsfrågor. Och det ser likadant ut på andra universitet. Inom nätverket Falf finns 450 forskare och det finns ytterligare nätverk (till exempel Sektionen för Arbets- och miljömedicin, Svensk yrkes- och miljöhygienisk förening).

Om olika branscher eller de olika parterna på arbetsmarknaden känner att de behöver närmare samarbete med forskare föreslår jag att de var för sig skaffar sig olika forum (till exempel forskarråd med ett urval av landets arbetslivsforskare) där man regelbundet diskuterar arbetslivet och vad forskning skulle kunna bidra med eller att de själva etablerar forskningsråd för att finansiera den forskning som de behöver. Flera branscher har redan egna forskningsråd och har regelbundna utlysningar.

FORSKNINGEN BÖR SKE INOM AKADEMIN

För att säkra bredd och flexibilitet är det viktigt att den huvudsakliga infrastrukturen för arbetslivsforskningen (själva forskningen) finns inom universiteten, på många ställen över hela landet. Vi bör lita på den forskning som kommer fram på de olika universiteten – även om det periodvis sker liknande forskning på flera lärosäten samtidigt och även om vi kommer fram till olika saker. För att

kunna möta arbetslivsproblemen där de finns behövs ett *bottom-up*-perspektiv. Vi behöver ha en arbetslivsforskning som inkluderar en mångfald av forskningsproblem, forskningsfrågor och forskningsmetoder och använder en mångfald av teorier, angreppssätt och perspektiv (teoretisk grundforskning, tillämpad forskning, deltagande forskning, tvärvetenskap med mera). Arbetslivsforskning finns inom en rad olika forskningsfält – produktion, teknik, ekonomi, sociologi, historia, genus, pedagogik, vård, medicin och så vidare – och detta förändras hela tiden.

Det är viktigt att forskningen sker inom universiteten, i en akademisk miljö, också för att den svenska forskningen ska få den legitimitet som behövs. Det handlar alltså inte bara om att samla kunskap och sprida den eller att genomföra åtgärder på arbetsplatser. Det handlar även om att säkra och bygga upp bra akademiska miljöer för forskning och utveckling/innovation med hög kvalitet och internationell spridning. Det handlar också om att koppla denna FoU till forskarutbildningen och grundutbildningen inom universiteten. På detta sätt fås ett direkt och brett genomslag i arbetslivet. Forskningsresultaten sprids inte bara i våra forskningsprojekt utan också via alla våra studenter. Det är en effekt som bara kan uppnås via universiteten. Detta är ett mycket viktigt komplement till Arbetsmiljöverkets arbete.

Arbetslivsforskningen behöver en mängd olika samverkansplattformar och centrumbildningar – lokalt, regionalt, nationellt och även internationellt – med en mångfald av teman, inriktningar, arbetssätt med mera. Detta säkrar att vår forskning kommer till användning och nytta i nära samspel med arbetsmarknadens parter och berörda aktörer – i hela landet. Detta hanteras bäst av de olika universiteten och forskarna ute i landet – tillsammans med representanter från arbetslivet – lokalt, regionalt och nationellt. Arbetsmiljöproblemen löses bäst där arbetsmiljöproblemen finns.

ETT DISTRIBUTUERAT KUNSKAPSCENTRUM MED ETT NATIONELLT SEKRETARIAT

Jag förespråkar alltså ett distribuerat kunskapscentrum som inkluderar alla svenska universitet och högskolor där arbetsvetenskaplig eller arbetslivsforskning sker. Grunden för en sådan organisation som beskrivs ovan finns redan i Falf. Jag föreslår att Arbetsmarknadsdepartementet ska utgå från Falfs verksamhet. Detta ger en enkel och bra möjlighet att skapa en samlad arbetslivsforskning.

Detta kan gärna kompletteras med ett litet kansli eller sekretariat. Det finns en god förebild i Nationella sekretariatet för genusforskning. Ett sådant nationellt sekretariat för arbetslivsforskning skulle kunna representera Sverige i nationella och internationella sammanhang och arbeta med nationell koordinering och synliggörande av arbetslivsforskning, kunskapsförvaltning, spridning, rådgivning med mera. Om uppdrag (frågor, utredningar, utvärderingar, remisser, kunskapsöver-

sikter) kommer in till "kontoret" bör dessa direkt förmedlas till universiteten ute i landet. Jag tror inte att det är bra om det blir för mycket Stockholmscentrerat (och därmed risk för Stockholmsfixerat). Ett sekretariat för svensk arbetslivsforskning är ett stort åtagande som måste inkludera alla delarna av arbetslivsforskningen och alla lärosäten i hela landet.

FORSKNINGSMEDEL SKA FÖRDELAS I KONKURRENS (INTE CENTRALISERAS TILL ETT CENTRUM)

Jag hävdar också att det är viktigt att ett nationellt sekretariat för arbetslivsforskning inte blir stort och att det inte ska få forskningspengar. Det vore mycket olyckligt att låsa fast forskningsmedel i en begränsad grupp och därmed ett begränsat forskningsområde. När sektorn tillförs nya riktade forskningsmedel ska de sökas i konkurrens av forskare, det vill säga de ska inte gå till något centrum som öronmärkta pengar för en begränsad grupp forskare/expert. Ett eventuellt kunskapscentrum eller sekretariat bör inte heller styra eller fördela "forskningsområden" eller forskningsresurser till de olika lärosätena. Forskningsmedlen bör fördelas av Forte och liknande forskningsråd som har kompetens att göra det.

Den stora andelen av forskningsmedel bör vara öppna utlysningar. Men det kan gärna kombineras med riktade utlysningar som kan uttryckas i "agendor", riktade utlysningar eller forskningsprogram där alla forskare har möjlighet att söka medel. I skrivningen av sådana forskningsprogram skulle olika centrumbildningar och nätverk för arbetslivsforskning kunna bidra med kunskaper och erfarenheter. På detta sätt tror jag att regeringen och staten har bäst möjligheter att stärka, styra och samla arbetslivsforskningen kring det moderna arbetslivets utmaningar och möjligheter.

AVSLUTNINGSVIS

Vi hör idag flera politiska löften om att något ska hända, det är oklart vad och i vilken omfattning. Det ankommer på oss att se till att löftena införlivas på ett klokt sätt så att bredden i arbetslivsforskningen säkras. Det kan vi göra genom att påverka aktörerna i det politiska beslutsfattandet, ministrar, riksdagsledamöter, lobbyister, parterna på arbetsmarknaden, myndigheter och andra aktörer. Vi kan också påverka våra egna universitet att markera att arbetslivsfrågor är något som står högt på dagordningen och att vi kommer att förvalta de politiska satsningarna på ett bra sätt.